

UMUMIY TILSHUNOSLIK MUAMMOLARI

Amanova Onarxol Chariyevna

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti Filologiya fakulteti
"Xorijiy til va adabiyoti" yuqori kurslar kafedrasida o'qituvchisi
E-mail: O.amanova@dtpi

Islomov Ilyosjon Isroiljon o'g'li

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti Pedagogika
fakulteti o'qituvchisi
E-mail: i.islomov@dtpi.uz

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17370224>

Annotatsiya: ushbu maqolada umumiy tilshunoslik fanining dolzarb masalalari, uning shakllanish bosqichlari hamda zamonaviy lingvistik yo'nalishlar nuqtayi nazaridan tahlil qilinadi. Tilning ijtimoiy hodisa sifatidagi tabiati, uning tuzilishi, funksiyasi va rivojlanish qonuniyatlari xususida fikr yuritiladi. Shuningdek, hozirgi davr tilshunosligida uchrayotgan konseptual muammolar, metodologik yondashuvlar hamda fanlararo integratsiya jarayonlari tahlil etiladi.

Kalit so'zlar: til, tilshunoslik, umumiy tilshunoslik, strukturalizm, funksionalizm, metodologiya, lingvistika, kommunikatsiya

Til nafaqat aloqa vositasi, balki u inson tabiyatining o'ziga hos kaliti hamdir, chunki inson tafakurining bayon etilishi til orqali amalga oshadi. Shuni ham takidlash joyizki, til insoniyatning eng muhim ijtimoiy hodisalaridan biridir. U jamiyat hayotining barcha sohalarida bevosita ishtirok etadi, inson tafakkurining ifodachisi sifatida faoliyat yuritadi. Tilshunoslik esa tilning kelib chiqishi, tuzilishi, rivojlanish qonuniyatlarini o'rganuvchi fan bo'lib, uning tarkibida umumiy tilshunoslik alohida o'rin tutadi. Umumiy tilshunoslik – bu tilni umumiy nazariy jihatdan, ya'ni barcha tillarga xos qonuniyatlar nuqtayi nazaridan o'rganadigan yo'nalishdir. U tildagi umumiylik va farqlilikni, til hodisalarining mohiyatini, ularni o'rganish usullarini aniqlashga xizmat qiladi. Tilshunoslik (lingvistika) – inson nutqi va til tizimini o'rganadigan fan. Uning tarixi qadimiy bo'lib, dastlab falsafa va mantiq bilan birga rivojlangan. Tilshunoslikka bo'lgan ehtiyoj: insonlar o'zaro muloqotini izohlash, diniy matnlarni tushunish va sharhlash, adabiy merosni asrash hamda kelajak avlodga yetkazish zaruratidan kelib chiqqan.

Umumiy tilshunoslikning shakllanishi qadim davrlardagi tilga oid falsafiy qarashlardan boshlanadi. Aristotel, Platon kabi faylasuflar tildagi ma'no va shakl munosabatini, so'z va tushuncha orasidagi bog'liqlikni izohlashgan. XIX asrda esa tilshunoslik ilm sifatida mustaqil shakllandi. Ferdinand de Sossyur tomonidan asos solingan strukturalizm nazariyasi tilni mustaqil tizim sifatida tahlil qilishga yo'l ochdi.

Tilshunoslikdagi zamonaviy yo'nalishlariga to'g'irisida fikr yuritadigan bo'lsak, XX asr tilshunosligida bir qancha yangi yo'nalishlar shakllandi. Ular orasida funksional tilshunoslik, kognitiv lingvistika, psixolingvistika, sotsiolingvistika va pragmatika yo'nalishlari alohida ahamiyat kasb etdi. Masalan, funksionalizm tildagi birliklarni ularning kommunikativ vazifasiga ko'ra tahlil etadi, kognitiv lingvistika esa tilni inson tafakkuri va idroki bilan uzviy bog'liq holda o'rganadi

Strukturalizm: Ferdinand de Sossyur tilni tizim sifatida o'rgandi va "sinxroniya" hamda "diaxroniya" tushunchalarini joriy qildi.

Praga maktabi: tilning funksional tahliliga e'tibor qaratdi.

Amerika deskriptiv tilshunosligi: Leonard Blumfeld boshchiligida tillarning amaliy tavsifi rivojlandi.

Generativ grammatika: Noam Chomsky tomonidan yaratilgan bo'lib, insonning til qobiliyati tug'ma ekanligini ilmiy asoslashga urindi.

Hozirgi kunda tilshunoslik **sotsiolingvistika, psixolingvistika, kompyuter lingvistikasi, tarjimashunoslik, kognitiv lingvistika** kabi ko'plab yo'nalishlarga bo'lingan.

Umumiy tilshunoslikdagi muammolar: bugungi kunda umumiy tilshunoslikda bir qator dolzarb masalalar mavjud: til tizimini universal model asosida izohlash muammosi; sun'iy intellekt va avtomatik tarjima tizimlari uchun umumiy lingvistik asos yaratish; tillararo interferensiya va globalizatsiya ta'sirida til o'zgarishlarini izohlash; til va madaniyatning o'zaro ta'siri, milliy identifikatsiya muammolari.

Ushbu muammolarning yechimi fanlararo tadqiqotlarni kuchaytirish, lingvistika va informatika, psixologiya, sotsiologiya kabi fanlar integratsiyasini ta'minlash orqali amalga oshirilmogda. Hozirgi kunda ingliz tilini o'rganishda turli darajadagi muloqot qobiliyatlarini rivojlantirish juda muhim. Umumiy tilshunoslikning amaliy ahamiyati: umumiy tilshunoslikning nazariy xulosalari amaliy tilshunoslik, tarjimashunoslik, kompyuter lingvistikasi, til siyosati va ta'lim tizimida keng qo'llanilmogda. Tilni o'qitish metodikasini ishlab chiqishda, nutq madaniyatini rivojlantirishda ham uning roli beqiyosdir. Hozirgi kunda axborot almashish, tezkor muloqot asrida insonlarning ruhiy zo'riqishlarini kuchaytirmogda. Ko'pchilikda toqatsizlik, asabiylik, ruhiy tushukunlik xolatlari kuzatilmogda. Har bir jamiyatda muhitni sog'lomlashtirish, kelajak avlodni ayniqsa yoshlarni ruhan, ham jismonan sog'lom qilib tarbiyalash vazifasi muhim ahamiyat kasb etmogda. Shuning uchun ham mamlakatimizda sog'lom avlodni tarbiyalash yuzasidan tizimli ishlar olib borilmogda. Tilshunoslikning bugungi o'rn: global kommunikatsiya vositasi sifatida tillarni o'rganish, tarjima nazariyasi va amaliyotini rivojlantirish, sun'iy intellekt va mashina tarjimasida qo'llanish. milliy til va madaniyatlarni saqlash, ularni ilmiy asosda rivojlantirishdir.

Tarjima nazariyasi va amaliyotini rivojlantirish, bugungi kunda yangi bosqichga ko'tarilgan. Madaniyatlararo aloqa vositasi sifatida millatlar o'rtasidagi tafakkur, dunyoqarash va qadriyatlarni birlashtiradi. Tilshunoslik sun'iy intellekt (AI) sohasining ajralmas qismiga aylandi. **Kompyuter lingvistikasi, tabiiy tilni qayta ishlash (NLP) va neyron tarmoqlar asosida tarjima tizimlari** bugungi kunda AI rivojining markazida turibdi. Tilshunoslik bu sohada quyidagi jihatlarni ta'minlaydi: grammatik va semantik model yaratish; nutqni avtomatik tanish (speech recognition) va sintez qilish (speech synthesis). Bu orqali mashina tarjimasini, ovozli yordamchilar (masalan, Siri, Alexa, Google Assistant) va chatbotlar sifatliroq ishlamoqda. Milliy til va madaniyatlarni saqlash, ularni ilmiy asosda rivojlantirish. Globallashuv jarayonida ayrim kichik xalqlar tillari yo'qolib ketish xavfi ostida. Shuning uchun tilshunoslikning yana bir dolzarb vazifasi — **milliy tillarni asrab-avaylash va rivojlantirishdir.**

Bu borada quyidagi yo'nalishlar muhim: til siyosatini ilmiy asosda yuritish; tilni raqamlashtirish, elektron lug'atlar va korpuslar yaratish; til madaniy merosini saqlash,

dialektologik va etnolingvistik tadqiqotlarni chuqurlashtirish; yosh avlodga milliy tilni o'rgatish va ona tiliga mehr uyg'otish.

Umumiy tilshunoslik tildagi umumiy qonuniyatlarni aniqlash, ularni ilmiy asosda tushuntirish va zamonaviy kommunikativ jarayonlarga tatbiq etish bilan shug'ullanadi. Bugungi globallashuv davrida tilshunoslikning bu yo'nalishi nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga ham ega bo'lib, insoniyatning madaniy, ijtimoiy va texnologik rivojlanishida muhim o'rin tutadi. U global kommunikatsiya, tarjima, sun'iy intellekt va madaniy merosni saqlash kabi sohalarida yetakchi ilmiy yo'nalish sifatida o'z mavqeini mustahkamlamoqda. Shu bois tilshunoslikni rivojlantirish nafaqat ilmiy, balki ijtimoiy va strategik ahamiyatga ega masaladir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Saussure, F. de. Cours de linguistique générale. – Paris, 1916.
2. Humboldt, W. von. On Language: The Diversity of Human Language Structure and Its Influence on the Mental Development of Mankind. – Cambridge, 1988.
3. Qodirov A. Tilshunoslik nazariyasi asoslari. – Toshkent: Fan, 2018.
4. Xojieva M. Zamonaviy lingvistik yo'nalishlar. – Toshkent: Universitet, 2020.
5. Crystal, D. The Cambridge Encyclopedia of Language. – Cambridge University Press, 2019.
6. "Methodology of teaching foreign languages – innovations, traditions, problems and their solutions" March 15, 2024 Chet tillarni o'qitish metodikasi-innovatsiyalar, an'analari, muamolar va yechimlar.